

Några problem med hedonistisk ekosofi

I det följande ämnar jag ta upp några problem som man får om man vill utforma en hedonistisk ekosofi. Med "ekosofi" menar jag "filosofiskt system som inspirerats av ekologiskt tänkande och som är för ekologisk jämvikt och skapande mångfald". Att en ekosofi är "hedonistisk" betyder i mitt språkbruk att den innefattar att endast upplevelser har egenvärde, och att de har egenvärde i kraft av sina kvaliteter. Den variant av hedonismen som jag utgår från bygger på att behagliga eller glädjefyllda upplevelser har positivt egenvärde, medan obehagliga eller plågsamma upplevelser har negativt egenvärde.

Vidare utgår jag från hedonistisk konsekvensetik, dvs etik som innefattar tesen att en handlings etiska status bestäms av värdet av dess konsekvenser. Man kan tänka sig en filosofi som är hedonistisk med avseende på egenvärden och som dessutom innefattar grundläggande normer. Den hedonism jag diskuterar här är inte sådan.

Inte heller är den diskriminerande, dvs den sätter inte olika företeelser i särställning på grund av deras relation till den handlande. Diskriminerande etiska system är t ex egoism och altruism.

Att ett filosofiskt system är för ekologisk jämvikt och skapande mångfald innefattar att dessa företeelser har positivt värde enligt systemet. Det är inte detsamma som att de har egenvärde. Olika ekosofier kan utgå från olika grundvärderingar eller grundnormer. Utifrån dessa kan man sedan argumentera för att ekologisk jämvikt och skapande mångfald har positivt värde.

Att utveckla en hedonistisk ekosofi innefattar bl a att utifrån någon variant av hedonismen försöka visa att ekologisk jämvikt och skapande mångfald har positivt värde. När man försöker göra detta stöter man på olika problem, och några av dessa problem ämnar jag diskutera i det följande.

Till att börja med kan man skilja mellan två typer av hedonism, som skiljer sig åt i frågan huruvida man kan mäta all glädje och allt lidande på samma skala, eller om olika typer av glädje och lidande ligger på olika skalor. Jag förutsätter att man i viss utsträckning kan mäta glädje och lidande, vilket inte alla håller med om.

Det är lämpligt att här utgå från Derek Parfits resonemang om "den motbjudande slutsatsen", som han utvecklar bl a i *Reasons and Persons* (1984) och "Overpopulation and the Quality of Life" (1986). Jag utgår från framställningen i den senare skriften.

Parfit jämför två världar, en värld med en liten befolkning där varje individ lever ett mycket rikt liv och en värld med en mycket stor befolkning där varje individ lever ett liv som nått och jämt är värt att leva. Han finner att om vi vill maximera mängden glädje, och om alla glädjeämnen kan mätas på samma skala, kan man alltid tänka sig en värld av det senare slaget som är bättre än en given värld av det tidigare slaget, under förutsättningen att vi tänker oss att världen av det senare slaget har tillräckligt många invånare. Denna slutsats förefaller de flesta motbjudande.

Efter att ha diskuterat några olika varianter av den motbjudande slutsatsen tar han upp motsvarande problem när det gäller enskilda liv. Han antar att man kan välja mellan två framtida liv. Å ena sidan kan man leva ett extremt rikt liv i hundra år. Detta kallar han "the Century of Ecstasy". Å andra sidan kan man leva ett liv i evighet som hela tiden nått och jämt är värt att leva. Detta kallar han "the Drab Eternity". Han tror att många skulle föredra det första livet. Men om alla glädjeämnen kan mätas på samma skala, verkar det som om en oändlig mängd enklare glädjeämnen är bättre än en begränsad mängd rikare glädjeämnen.

Parfits slutsats är att vissa glädjeämnen är så värdefulla att hur mycket enklare glädjeämnen som helst är sämre än en liten mängd av dessa glädjeämnen. Han refererar här till Mills tal om skillnaden i kvalitet mellan människors och grisars glädjeämnen.

Somliga håller inte med Parfit om detta, utan anser att all glädje och allt lidande kan mätas på samma skala. Detta gäller t ex Torbjörn Tännsjö, som bland annat i *Göra barn* (1991) försöker visa att den motbjudande slutsatsen inte är så motbjudande. Bland annat tänker han sig där möjligheten att människor i allmänhet i vårt samhälle lever liv som på det hela taget nått och jämt är värda att leva. Om det är fallet

framstår inte den motbudande slutsatsen som så motbudande.

Såvitt jag förstår leder detta resonemang till en annan motbudande slutsats, nämligen att många lever liv som inte är värda att leva utan att veta om det. Troligen har många människor på jorden mindre rika liv än de flesta i vårt samhälle. Om Tännsjö's resonemang stämmer lever dessa människor liv som inte är värda att leva utan att veta om det, vilket jag anser är en motbudande slutsats.

Dessutom tycks Tännsjö bortse från att ett liv kan vara nätt och jämt värt att leva på åtminstone två olika sätt. I det ena fallet innehåller det en del glädje men också en del lidande, och glädjen väger nätt och jämt över lidandet, i det andra fallet innehåller det inget lidande men mycket lite glädje. Om de liv som vi lever i vårt samhälle är nätt och jämt värda att leva beror det rimligen på att glädjen nätt och jämt väger över lidandet.

Även om det inte vore motbudande om många levde ett liv av detta slag kunde man tänka sig en värld med en stor befolkning där alla lever nästan helt utan lidande men med mycket lite glädje. Och det förblir motbudande att acceptera att en sådan värld skulle vara bättre än en värld med en liten befolkning som lever mycket rika liv.

Själv sympatiserar jag med Parfits uppfattning. Jag ämnar dock inte här försöka visa att Parfit har rätt, utan i stället diskutera på vilket sätt denna frågeställning har relevans för utformningen av hedonistisk ekologi.

Om vi antar att vissa typer av glädje och lidande ligger på olika skalor uppkommer frågan om det bara är människor som kan ha upplevelser av högre kvalitet, eller om också andra djur kan ha sådana upplevelser. Detta har betydelse för frågan hur vi ska handla mot andra djur.

Om vi antar att endast människor kan ha upplevelser av högre kvalitet verkar det som om vi borde minska antalet andra djur och använda så mycket mark som möjligt till att odla mat för människor som lever ett rikt liv. Det får förstås inte bli så många människor att deras möjligheter till ett rikt liv hotas, men inom de ramar som detta villkor sätter bör vi försöka bli så många som möjligt.

Detta innebär inte att vi ska utrota alla andra djur. Många djur betar på marker som inte är lämpliga för växter som kan användas till människoföda. Dessutom har komplexa ekosystem ett stor instrumentellt värde för människor – estetiskt, som kunskapskälla, som källa till

friluftsliv osv. Det blir dock i många fall oacceptabelt att föda upp djur i fångenskap.

Eftersom det i dag finns många miljoner boskapsdjur på vår planet, vilkas mat skulle kunna användas för att föda miljontals människor, leder detta till att man förespråkar en radikal förändring av den globala jordbrukspolitiken. Genom att odla mat till människor i stället för boskapsdjur skulle man kunna minska den globala svälten.

Om vi i stället antar att en del djur har upplevelser av hög kvalitet blir det viktigt att se till att dessa djur lever rika liv. Det blir därmed ofta oacceptabelt att föda upp dem i fångenskap, då de ofta lever fattiga liv i fångenskapen.

Det är klart att vi inte bör föda upp djur i djurfabriker där de lever plågsamma eller andefattiga liv. När det gäller djur som lever lyckliga kan man hävda att vi bör föda upp dem för att skapa glädje som annars inte hade funnits. Detta förutsätter att de lever rika liv.

Om de lever rika liv har vi å andra sidan intuitioner som säger att det är fel att döda dem bara för att få en kulinarisk njutning. Om man jämför den kulinariska njutning som vi får av att äta upp ett djur med den glädje som det skulle ha fått under sitt fortsatta liv, tror jag att det är uppenbart att djurets kommande glädje har större egenvärde än vår kulinariska njutning.

Nu kan man hävda att om vi föder upp nya djur i samma takt som vi dödar djur för att äta dem kompenserar vi för den förlorade glädjen. Detta hävdas bland annat av Torbjörn Tännsjö, i artikeln ”Ingen orättvisa har begåtts”, *Djurens rätt* 4/98.

Ett problem med denna uppfattning är att många djur har starka sociala känslor, så att om några djur försvinner upplevs detta som plågsamt av de kvarvarande djuren. Och om man dödar alla djur i en grupp på en gång är det svårt att se hur man skulle kunna föda upp nya djur.

Vidare kommer denna uppfattning i konflikt med tanken att man gör något orätt om man förkortar en lycklig individs liv, även om man byter ut den mot en lika lycklig individ. Detta hänger samman med att vi bryr oss om individer snarare än upplevelser.

I vänskapsrelationer ses andra individer inte som utbytbara. Jag är vän med en viss bestämd person, och jag är inte därmed vän med en dubbelgångare till honom. Om man dödar min vän och byter ut honom mot en nytillverkad dubbelgångare utan att jag vet om det kan det

hävdas att något viktigt går förlorat, även om mängden glädje och lidande inte förändras.

Ett sätt att ta hänsyn till denna typ av intuitioner är att göra som Peter Singer i *Praktisk Etik*. Han hävdar där att det är gott i sig att önskningar uppfylls och dåligt i sig att de frustreras. I så fall är varelser med önskningar om sina framtida liv inte utbytbara, då de får dessa frustrerade om de dödas, och detta kan inte kompenseras genom att man skapar nya individer.

Det är nu oklart vilka varelser som har önskningar om sina framtida liv.

Enligt David DeGrazia i *Taking Animals Seriously* finns det ett nära samband mellan känslor, begär och trosföreställningar som är sådant att varelser som kan känna glädje och lidande troligen också kan begära och ha trosföreställningar. För att de ska ha önskningar om sina framtida liv krävs dock även att de har en tidsuppfattning och ser sig som individer, vilket troligen inte gäller alla upplevande varelser.

I varje fall går Peter Singers teori utöver hedonismen, eftersom önskeuppfyllelse inte är en kvalitet hos upplevelser. Det finns dock hedonistiska skäl mot att döda lyckliga djur och byta ut dem mot lika lyckliga djur, t ex att många djur är sociala och plågas av att andra djur i deras grupp försvinner. Det är också möjligt att somliga djur utvecklar större möjligheter till glädje ju äldre de blir.

Om detta är rimligt är det acceptabelt att föda upp djur i fångenskap endast om vi låter dem leva sina naturliga levnadslopp utan att dödas i förtid. Detta är ganska lätt att genomföra i djurparker och när det gäller sällskapsdjur, t ex hundar och katter.

Det är svårare att genomföra när det gäller djur som vi föder upp för att få mat, t ex kor och hönor. När det gäller kor tillkommer problemet att korna måste föda kalvar för att lämna mjölk, och kalvarna får inte dödas utan bör få växa upp, vilket leder till praktiska problem.

Det föds lika många tjurkalvar som kokalvar. Tjurkalvarna är inte intressanta som producenter av föda, varför de i de flesta fall dödas. Om man ogillar dödande av djur är detta inte rimligt, i synnerhet som korna ofta är medvetna om att deras kalvar försvinner.

När det gäller djur som lever i naturliga ekosystem har vi problemet att det finns en hel del lidande och dödande i sådana ekosystem, och att det är praktiskt omöjligt att ingripa mot detta utan att rubba ekosystemens balans och riskera att ställa till med ännu större skador

på längre sikt. De flesta ekosystem är så komplexa att det är mycket svårt att förutse effekterna av olika ingrepp.

Det är inte heller rimligt att utplåna ekosystem för att minska lidandet. I många ekosystem finns det gott om djur som sannolikt lever lyckliga liv, och om man utplånar dessa ekosystem kan varken de själva eller deras efterkommande glädjas åt livet.

Dessutom utplånar man arter som kan ha högt instrumentellt värde. Vidare är de långsiktiga effekterna mycket svåra att bedöma. Vi kanske ställer till med skador som vi inte känner till.

Jag har här utgått från den variant av hedonismen som innefattar tesen att olika typer av glädje och lidande ligger på olika skalor. Om man i stället tänker sig att alla former av glädje och lidande ligger på samma skala är det rimligt att lägga stor vikt vid olika djurs intressen.

Det kan då i vissa fall vara acceptabelt att föda upp djur i fångenskap, om man därmed skapar större mängd lycka än om man hade livnärt människor med den mat som djuren äter. Det förutsätter dock att djuren lever lyckliga liv.

Man kan även utifrån denna variant av hedonismen ha olika uppfattningar i frågan huruvida djur är utbytbara. Dock verkar det troligt att det i de flesta fall är fel att förkorta ett djurs liv bara för att få en kulinarisk njutning.

När det gäller naturliga ekosystem är ofta antalet djur mycket stort i förhållande till det antal människor som gynnas om ekosystemet exploateras. Om endast mängden glädje och lidande är relevant, och inte dess kvalitet, blir det ännu svårare att berättiga att vi utplånar eller kraftigt skadar olika ekosystem.

Litteratur

DEGRAZIA, DAVID: *Taking Animals Seriously. Mental Life and Moral Status*. Cambridge University Press, Cambridge 1996.

PARFIT, DEREK: *Reasons and Persons*. Clarendon Press, Oxford 1984.

PARFIT, DEREK: "Overpopulation and the Quality of Life". I *Applied Ethics*, red Peter Singer, Oxford University Press, Oxford 1986.

SINGER, PETER: *Praktisk Etik*. Andra reviderade upplagan. Thales, Stockholm 1996.

TÄNNSJÖ, TORBJÖRN: *Göra barn. En studie i reproduktionsetik*. Sesam Special nr 6, Sesam, Stockholm 1991.

TÄNNSJÖ, TORBJÖRN: "Ingen orättvisa har begåtts". *Djurens Rätt* nr 4/98.